

Atıf/Citation

Aliağaoğlu, A., Özkan, O., (2020), Antik Yunan Kentlerinin (Polis) Kentsel Ekoloji Perspektifiyle Değerlendirmesi. Doğu Coğrafya Dergisi 25(43), 1-12

ANTİK YUNAN KENTLERİNİN (POLİS) KENTSEL EKOLOJİ PERSPEKTİFİYLE DEĞERLENDİRMESİ

Evaluation of Ancient Greek Cities (Polis) with Urban Ecology Perspective

Prof. Dr. Alpaslan ALIAĞAOĞLU¹

Arş. Gör. Oğuzhan ÖZKAN^{**}

Öz

Kentler bir anda güncel halini almamış, belli bir birikim ve ilerleme sonucunda şimdiki kent yapıları ve modelleri ortaya çıkmıştır. Sözü edilen birikimin en önemli kilometre taşlarından biri de Yunan medeniyetini temsil eden “polis”lerdir. Polisler, MÖ. VII. yüzyılda Antik Yunanlarda ortaya çıkmış olan kent devletleridir. Kentlerin tarihi sürecinde önemli bir yapılanmaya karşılık gelen polisler, bu çalışmanın öznesini oluşturmaktadır. Çalışmada polislerin kentsel ekolojisi incelenmiştir. Araştırmanın amacı, Antik Yunan’daki polislerin, cadde-sokak planları, konut yapıları ve arazi kullanımlarını tespit ederek, polislerin kentsel ekolojik boyutlarını ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında doküman taraması yöntemi vasıtasıyla Antik Yunan kenti literatürüne ilişkin kitaplar, kitap bölümleri, makaleler, bildiriler, raporlar ve çeşitli internet kaynakları incelenmiştir. Çalışma sonucunda Antik Yunan kentlerinin kayda değer bir kısmında ızgara planlı cadde ve sokaklar bulunduğu tespit edilmiştir. Hippokrates’in “Hava, su ve mekânlar” adlı eseri, Antik Yunanların kent planlamasına etki etmiş ve bazı polislerin sokaklarının ve binalarının yüksek sıcaklardan etkilenmeyecek ve serin rüzgarları alacak biçimde dizayn edilmesini sağlamıştır. Bununla birlikte, Antik Yunan kentlerinde kentsel çevrenin korunabilmesi için kritik bir öneme sahip sıhhi tesisat ve kanalizasyon sistemleri hususlarında büyük eksiklikler bulunduğu ortaya çıkması, polislerin kentsel ekolojik yönünün problemlili olduğunu ve pek sürdürülebilir olmayan bir kent anlayışının varlığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Antik Yunan Medeniyeti, Doküman İncelemesi, Kentsel Ekoloji, Polis, Sürdürülebilirlik.

Abstract

Cities did not suddenly become up to date, but as a result of a certain accumulation and progress, current city structures and models emerged. One of the most important milestones of this accumulation is the “polis” that representing Greek civilization. Polis, are the city states which emerged in the Ancient Greeks in 8th century BC. Polis, which constitute an important structure in the historical process of cities are the subjects of this study. In this study, the urban ecology of polis is examined. The aim of the study is to determine the urban ecological dimensions of polis in ancient Greece by identifying

¹Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü ORCID ID: 0000-0002-6198-3878 alpaslan38ster@gmail.com.

^{**} Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-5099-4064 oguzhan.ozkan@balikesir.edu.tr

the street plans, residential structures and land use. Within the scope of the study, books, book chapters, articles, declarations, reports and various internet resources related to the literature of Ancient Greek city were examined through document analysis method. As a result of the study, it was found that a significant part of the Ancient Greek cities had streets with gridded plan. Hippocrates' work of "Air, water and spaces" had influenced the city planning of the Ancient Greeks and the streets and buildings of some polis were designed not to be affected by high temperatures and to receive cool winds. However, the emergence of major shortcomings in sanitary and sewerage systems, which are critical for the protection of the urban environment in the Ancient Greek cities, shows that the urban ecological aspect of polis is problematic and the existence of an unsustainable urban perspective.

Keywords: *Ancient Greek Civilization, Document Analysis, Urban Ecology, Polis, Sustainability.*

1. Giriş

Günümüzde “uygarlık” denilen kavramın ortaya çıkması ve böylece insanların uygarlık tarihinde yer alabilmeleri, MÖ 3500’de Mezopotamya’da ilk kentsel yerleşimlerin kurulması ve daha sonra bu kentsel yerleşimlerin Mısır (MÖ 3200), Hindistan (MÖ 2200) ve Çin’e (MÖ 1500) yayılması sayesinde gerçekleşmiştir (Tuna, 2017: 37; Uğur ve Aliağaoğlu, 2018: 10). Dolayısıyla insanlığın tarihsel sürecinde kentler, salt bir yerleşim alanı olmaktan çok daha fazlasını ifade eden önemli bir kavrama karşılık gelmektedir. Bu önem, kentlerin toplumların gelişmesi ve ilerlemesi adına en önemli araçlarından birini oluşturmasından kaynaklanmaktadır.

Kentler, geçmişten bugüne, insanların benimsedikleri fikirlerini daha büyük bir dünyada oluşturma gayretlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan sistemlerdir (Demirci, 2017: 56). Söz konusu gayret, dünya üzerinde bulunan her toplumda ve her alanda benzer şekilde görülebilmektedir. Bu benzerlik, dünyanın farklı noktalarındaki kentlerin taşıdıkları kültürel, sosyal, ekonomik, politik ve mekânsal farklılıklarına rağmen kentlerin ortak bir çizgide gelişmelerini sağlayan unsurlardan birini oluşturmaktadır. Bu nedenle, her kentin hem karakteristik yanlarının bulunduğunu hem de diğer kentlerle ortak yönlerinin olduğunu söylemek mümkündür (Demirci, 2017: 56).

Mezopotamya’da MÖ. 3500’lü yıllarda ilk kentin kurulmasından bu yana, kentler kesintisiz bir mekânsal örgütlenme yapısı olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Bununla birlikte, kentlerden daha üst seviyede ve karmaşık bir örgütlenme henüz oluşturulmamıştır (Tuna, 2017: 37). Dolayısıyla, kentlerin uygarlık tarihinde yer alan en üst düzeydeki mekânsal örgütlenme olduğu belirtilebilir.

Kentler bir anda oluşmamış ve güncel halini almamış, belli bir birikim ve ilerleme sonucunda şimdiki kent yapıları ve modelleri ortaya çıkmıştır. Sözü edilen birikimin en önemli kilometre taşlarından biri de Yunan medeniyetini temsil eden “polis”lerdir. Polis, MÖ. VII. yüzyılda Antik Yunanlarda ortaya çıkmış olan kent devletleridir (Doxiadis, 1972; 1973; Işık, 2008; Soy, 2015; Uğur ve Aliağaoğlu, 2018). Polisler, Yunan medeniyetinin olduğu kadar, daha geniş bir çerçeveden bakıldığında dahil oldukları Batı medeniyetinin de çok kritik bir parçasını teşkil etmektedir. Çünkü Batılı kentin geçmişi ve dolayısıyla Batı medeniyeti polislere ve Antik Yunan medeniyetine dayanmaktadır. Antik Yunanlar, modern anlamda olmamakla birlikte Avrupa’nın ilk kentleşen milleti olmuştur (Uğur ve Aliağaoğlu, 2018: 19). Aynı zamanda polisler hem tarihi açıdan hem de dünyanın birçok bölgesinde yaygınlık göstermesi bakımından dünyanın en önemli kent örgütlenmelerinden biri olarak kabul edilebilir. Ayrıca polisler demokrasinin ilk kez ortaya çıktığı bölgeler olması nedeniyle ayrı bir değere de sahiptir (Işık, 2008: 28).

Kentlerin tarihi sürecinde önemli bir yapılanmaya karşılık gelen polisler, bu çalışmanın öznesini oluşturmaktadır. Çalışmada Antik Yunan kent devleti olan polislerin kentsel ekolojisi incelenmiştir. Araştırmanın amacı, Antik Yunan’daki polislerin, cadde-sokak planları, konut yapıları ve arazi kullanımlarını tespit ederek, polislerin kentsel ekolojik boyutlarını ortaya koymaktır. Söz konusu amaç doğrultusunda, araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır: Antik Yunan polislerinde nüfus yapısı nasıl bir görünüm sergilemektedir? Antik Yunanlarda polislerde kentsel coğrafi görünümde ön plana çıkan unsurlar nelerdir? Antik Yunan’da polislerde konut yapıları nasıldır ve cadde-sokak planları ne gibi özellikler taşımaktadır? Polislerin kentsel ekolojik yönlerine dair ne tür bir değerlendirme yapılabilir?

2. Kavramsal Çerçeve ve Konuyla İlgili Önceki Çalışmalar

2.1. Kentsel Ekoloji

Kentlerin geçmişten bugüne giderek büyümesi ve kentsel alanlardaki hareketliliğin tedrici olarak artması, kentsel çevre üzerinde büyük bir baskı oluşturmuş, bu baskı neticesinde kentlerde kirlilik ve bozulmalar da artmıştır. Söz konusu sorunların çözümüne ilişkin çevreyle dost sürdürülebilir kent anlayışının XX. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmasıyla birlikte kentler, kentleşme ve kentsel gelişim ekolojik boyutlarıyla incelenmeye başlanmıştır (Keskin, 2012; Palabıyık, 2005). Kentlerin ekolojik yapısını ve sistematüğünü ele alan yaklaşımlardan biri de kentsel ekolojidir (Leitmann, 1999). 1970’li yıllarda belirginleşmeye başlayan kentsel ekolojide kentsel çevrenin sürdürülebilirlik temelinde gelişmesi ve büyümesi esastır (Çetinkaya ve Aliağaoğlu, 2019; McDonnell, 2011; Wu, 2014). Bir diğer deyişle, kentsel çevrenin gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi bu yaklaşımdaki en önemli gelişim göstergelerinden birini oluşturmaktadır.

Kentsel ekoloji ile kent coğrafyası, birbirlerine benzer bakış açısına ve metodolojiye sahip iki disiplini oluşturmaktadır. Bu nedenle kentsel ekoloji ve kent coğrafyası arasındaki sınırların belirlenmesi son derece zordur (Karadağ, 2009). Bununla birlikte kentsel ekolojide, daha önce de belirtildiği gibi daha çok kentlerin sürdürülebilirliği dayanak olarak alınmakta ve doğal çevre ön plana çıkmaktadır. Kent coğrafyasında ise kent

sistemi ve yapısı insan-mekân etkileşimi çerçevesinde incelenmekte; çoğunlukla kentlerin tarihsel gelişim süreçleri, demografik yönleri, sosyoekonomik ve fonksiyonel özellikleri ele alınmaktadır (Karadağ, 2009; Uğur ve Aliağaoğlu, 2018).

Kentlerdeki ilişkiler sistemi, kentsel ekoloji ve kent coğrafyasına göre bazı ortak özellikler taşımaktadır. Söz konusu ortak özellikler üç maddeden oluşmaktadır (Harvey, 2003; Johnston, Gregory and Pratt-Watts, 2001; Karadağ ve Koçman, 2007; Pacione, 2001; Pickett vd. 1997):

- İnsanların birbirleriyle etkileşimleri sonucunda kültürel bir yapı olarak kentlerin oluşması,
- Kentsel yapının ekolojik yönünün, insanların davranışları ve sosyolojik süreçlere etkisi,
- Kentsel yapının hem mekân hem zaman bağlamında doğal çevreyle kurduğu karşılıklı ilişki.

2.2. Konuyla İlgili Önceki Çalışmalar

Konuya ilişkin çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmalardan bazılarının Antik Yunan kentlerini genel hatlarıyla açıklamayı amaçladıkları görülmektedir (Doxiadis, 1972; 1973; Soy, 2015). Sözü edilen çalışmalar, polislerin toplumsal, siyasi, kültürel, ekonomik ve coğrafi yapılarını ele almaktadır. Bazı çalışmalar ise daha özel nitelikler taşımaktadır. Bunlardan bir kısmı, polislerdeki kutsal alanları ve kamu alanlarını incelemektedir (İlgar, 2016; Rousset, 2013). Bir kısmı Antik Yunan kent ve kasaba planlarına odaklanmaktadır (Işık, 2008; Saunders, 1998; Toynbee, 1967). Antik Yunan'da demokrasiye ve kadınların konumuna yönelik çalışmalar da bulunmaktadır (Hardal, 2016; Uslu, 2018). Bakhuizen'in (1975) çalışması polislerin sosyal ekolojisine yoğunlaşmıştır ve toplumsal ilişkilerin çevreyle etkileşimini irdelemektedir. Konu ile ilgili literatürde ayrıca belirli polisleri ele alan çalışmalar da bulunmaktadır (Bernard, 1982; Cartledge, 1980). Canatan'ın (2017) çalışması, Antik Yunan kentine sosyolojik bakış açısıyla incelemiştir. Uğur ve Aliağaoğlu'nun (2018) çalışması ise polisleri şehir coğrafyası çerçevesinde irdelemiştir. Ayrıca Çetinkaya ve Aliağaoğlu'nun (2019), Antik Roma kentlerini kentsel ekoloji boyutuyla inceledikleri bir çalışmaları da mevcuttur.

3. Yöntem

Çalışmada, ele alınan konuyla ilgili yapılan tüm araştırmaların gözden geçirilmesi ve incelenip, değerlendirilmesini sağlayan doküman taraması yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, ilgili konu hakkındaki çalışmaların her yönüyle değerlendirilmesine gruplandırılmasına ve özetlenmesine yönelik fayda sağlaması açısından kritik bir öneme sahiptir (Balcı, 2016; Demirci, 2014). Çalışma kapsamında doküman taraması yöntemi vasıtasıyla Antik Yunan kenti literatürüne ilişkin kitaplar, kitap bölümleri, makaleler, bildiriler, raporlar ve çeşitli internet kaynakları incelenmiştir.

4. Bulgular

4.1. Polislerdeki Kentsel Yapının Öne Çıkan Unsurları

Polis terimi, Antik Yunan'da bir yerleşimin çekirdek sahası (asty) ve ona bağlı çevre bölgesinden (khora) oluşan devlet birliğini ifade etmektedir. Polis, Antik Yunan kültüründe, özgür vatandaşların aktif olarak politik sisteme dahil olabildiği kent-devleti tanımlamaktadır (Soy, 2015).

Polisler, birden fazla köyün bir araya gelmesiyle oluşmuş yapılardır. Bu nedenle, synoikizm (köyler birliği) olarak da bilinmektedir (Işık, 2008; Uğur ve Aliağaoğlu, 2018). Bir başka deyişle, polisler kırsal arka bahçelere sahip yerleşimlerdir. Bu yerleşimler, dini bir merkez çevresinde gelişim göstermiş politik toplulukların bulunduğu kırsal ve kentsel alanlar, sınır bölgeleri ve kent dışı kutsal alanları içeren bir alan üzerinde konumlanmıştır (Şekil 1) (Soy, 2015). Polisler, daha çok tepelerin eteklerinde ve kıyılarda yer almaktadır. Tepe ve ovalarda kurulan kentler görece azdır. Tepelerde konumlanan kentler daha çok Anadolu'da, ovalardaki kentler ise İtalya'da (özellikle Sicilya) yaygındır (Toynbee, 1967; Uğur ve Aliağaoğlu, 2018).

Şekil 1: Polisin Antik Dönemdeki Görünümünü Temsil Eden Bir Resim

Kaynak: <https://nereye.com.tr>

Din ve kutsallık anlayışı, polislerin oluşumunda büyük bir öneme sahiptir. Yeni kurulan polislerde çeşitli ritüellerle kutsallık atfedilmektedir (Aydın, 2009: 64). Konuya ilişkin Hamilton'un (2006: 21) cümleleri dikkat çekicidir:

“Her kentte kutsal bir ocak bulunur, bu ocakta yakılan ateş de hiç söndürülmezdi. Yeni bir kent kurulacağı zaman başka bir kentin ocağından ateş getirilerek yeni kentteki ocak törenle yakılırdı.”

Din ve kutsallık anlayışının polislerde etkin olması, kutsal mekân ve kamusal mekân ayırımına da zemin hazırlamıştır. Bu ayrımlar gelişigüzel olmamakta ve belirli kriterlerin bir araya gelmesiyle gerçekleşmektedir. Papazarkadas, söz konusu kriterleri 2011'deki çalışmasında (akt. Rousset, 2013) belirlemiştir. Buna göre:

- Kutsal alanlar kimseye devredilemezdi.
- Kutsal alanlardan elde edilen gelirler özellikle dini gruplar için kullanılırdı.
- Kutsal “temene”ler (Bir Antik Yunan tapınağının ya da çeşitli dini yapıların içinde bulunduğu etrafi duvarlarla sınırlanmış kutsal bir alan) ekilebilirdi fakat ekilemeyen kutsal gayrimenkuller de bulunmaktaydı.

Tapınaklar, agoralar ve surlar polisin öne çıkan elemanlarıdır ve bu yerleşimlerin kutsal mekânlarını oluşturmaktadırlar. Bunların arasında agoralar, farklı yapılarıyla dikkat çekmektedir. Agora kelimesinin kökeni, “bir araya gelmek, toplanmak” anlamı taşıyan “agorein” fiilidir. Ayrıca, Homeros'un İlyada isimli eserinde “topluluk” ve “toplantı” anlamıyla da kullanılmaktadır. Agoralar birçok açıdan polislerin kalbinin attığı alanlardır (Fotoğraf 1). Çünkü, polislerin kutsal mekânları olmanın yanı sıra, kamusal, ekonomik ve politik merkezleri konumundalardır. Politik, ekonomik ve sosyal işlevleri olan yapılar agora çevresinde konumlandırılır. Bu yapılar vasıtasıyla agora aynı zamanda kentin ticari hayatının da merkezini oluşturur. İnsanların agoraya mahkemelere, yarışmalara ve çeşitli toplantılara geldikleri anlaşılmaktadır. Fakat bu tür etkinliklerin dışında agora sadece Antik Yunan toplumunun ileri gelenlerine açık bir alandır (Canatan, 2017; Soy, 2015; Toynbee, 1967).

Fotoğraf 1: Antik Yunan Kentindeki Önemli Alanlardan Biri Olan Agora

Kaynak: <http://famouswonders.com>

Akropolis, Antik Yunan kentlerinde dini hayatın merkezini teşkil etmektedir. Kültürel ve sosyal anlamda önemli olan tiyatroları da içinde bulunduran akropolislerde, ayrıca kente bakan kale, değerli arazi parçaları, ekilebilir alanlar ve sığınma bölgeleri de yer almaktadır (Fotoğraf 2) (Bernard, 1982; Uğur ve Aliagaoglu, 2018).

Fotoğraf 2: Atina'da Bulunan Bir Akropolis

Kaynak: <https://www.turna.com>

Antik Yunan kentlerinin korunabilmesi için polisler kerpiç ya da taştan yapılmış surlarla çevrilmekteydi. Bu surların planlanması sadece stratejik amaçlarla ve kentlerin bulunduğu arazinin elverdiği olanaklar çerçevesinde yapılmıştır. Surlar çoğunlukla kentsel planı etkileyici özellikte değillerdi. Surların sınırladığı kentsel alan dışında ve özellikle kentlerin giriş kapılarının etrafındaki yollarda mezarlıklar göze çarpmaktaydı. Sözü edilen mezarlıklara “ölüler kenti” anlamını taşıyan nekropolis denmekteydi (Fotoğraf 3) (Akarca, 1998).

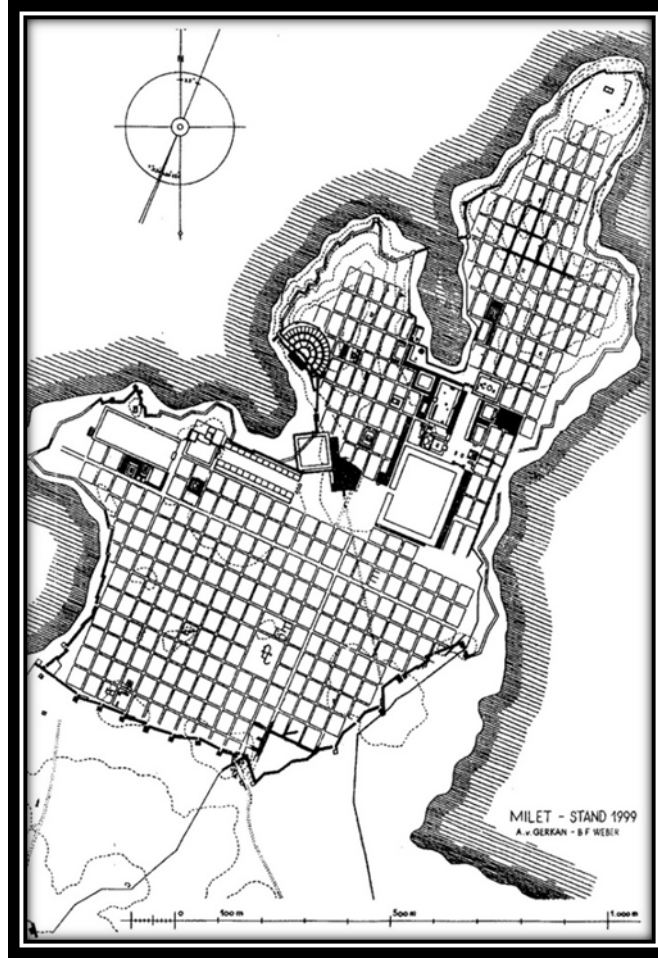
Fotoğraf 3: MÖ. IV. Yüzyılda Oluşturulmuş Bir Antik Yunan Nekropolisi (Girit Adası-Itanos)

Kaynak: www.agesfotostock.com

4.2. Polislerde Cadde-Sokak Planları

Antik Yunan kentlerinin kayda değer bir kısmında ızgara planlı cadde ve sokaklar görülmektedir (Şekil 2). Öyle ki, en az 70 Antik Yunan kentinde cadde ve sokakların ızgara planla yapılmış olduğu bilinmektedir (Saunders, 1998). Izgara planlı yapılarda, kentin doğu ve batı kısımlarında kuzey-güney yönünde uzanan caddeler bulunmaktadır. Diğer iki cadde ise doğu-batı yönünde uzanmaktadır (Işık, 2008; Toynebe, 1967).

Izgara planlı kent denildiğinde akla gelen ilk isimlerden biri, MÖ. V. yüzyılda yaşamış olan ve Antik Yunan medeniyetinin en önemli kent plancısı olarak kabul edilen Hippodamos'tur. Izgara planlı kentlerin en başarılı örneğinin (Pire) MÖ. V. yüzyılda Hippodamos tarafından oluşturulduğu bilinmektedir ve Hippodamos'la ızgara planlı kent yapısı bu denli özdeşleştiğinden dolayı ızgara planlı kentlere aynı zamanda Hippodamos tarzı kent adı verilmektedir (Akarca, 1998).

Şekil 2: Milet Kentinin Izgara Yapılı Cadde ve Sokak Planı

Kaynak: <https://quadralectics.wordpress.com>

Tıbbın babası olarak bilinen fakat coğrafyayla da ilgili olan Hippokrates, MÖ. IV. yüzyılda yazdığı ve toplumun hijyeni açısından arazi seçimi ve kentsel planlamanın önemine vurgu yaptığı “Hava, su ve mekânlar” isimli çalışması aracılığıyla, Antik Yunan medeniyetinin bazı kentlerinin şekillenmesinde doğrudan etkili olmuştur (Mumford, 2007). Antik Yunanlarda, özellikle Knidos, Kos ve Epidauros polislerinde, hem inşa edilen binalarda hem de sokaklarda bunaltıcı siccaktan kaçınmak ve serin rüzgarları alabilmek adına iklimsel verilerden faydalanılmış ve böylece bina ve sokakların günün uygun saatlerinde güneş alabilmesi sağlanmıştır (Mumford, 2007; Özdeş, 1973). Söz konusu kentlerde, risk teşkil edebilecek bataklık araziler üzerine yerleşim kurmaktan mümkün olduğunca kaçınılmış ve halka saf kaynak sularını elde edebilmelerine yönelik imkanlar sağlanmıştır (Mumford, 2007).

Polislerde temiz çevre açısından son derece gerekli olan şartlardan birinin geri plana atıldığı anlaşılmaktadır. Bu şart, kanalizasyon sisteminin mevcudiyetidir. Antik Yunanlarda dışkıları doğru ve sağlıklı bir şekilde çevreden uzaklaştırmanın nasıl olduğuna dair herhangi bir metnin ya da kaydın bulunmaması dikkat çekicidir. Öyle ki, Antik Yunan medeniyetindeki büyük kentlerde bile sıhhi tesisat ve kanalizasyon sistemleri ya hiç bulunmamaktaydı ya da sayılı birkaç noktada bulunmakla birlikte kötü durumdaydı ve halk sağlığını tehdit ediyorlardı (Mumford, 2007).

4.3. Polislerde Konut Yapıları

Antik Yunan kentlerinde değişik konut yapı tipleri görülmektedir. Apsidal, oval, dairesel ve dikdörtgen planlı konutlar öne çıkan en önemli konut yapılarıdır. Bu konutların görülme sıklığı hem zamansal hem mekânsal olarak farklılaşmaktadır. Örneğin; Korinth, Aigina, Kastanas gibi kentlerde dairesel planlı konutlar dikdörtgen planlılardan daha fazladır. Zamansal olarak da şöyle bir örnek verilebilir: MÖ X. yüzyıldan itibaren tüm Yunanistan’da oval ya da apsidal konut tipi yaygın olarak görülmektedir. Dikdörtgen planlı diğer konut tipi

de bir başka yaygın konut tipidir. MÖ VII. yüzyıldan itibaren oval planlı konutlar yok olmaya başlar. Miletos'ta oval planlı konutların dörtgen plana dönüştürüldüğü gözlemlenmiştir. Bununla beraber tek ya da iki odalı konutlar yerlerini bir avlu etrafında gruplanan çok odalı yapılara bırakmıştır. Geometrik dönem boyunca ihtiyaca göre şekillenmiş olan yerleşimlerde tüm açık alanlar, günlük hayatın sürdürüldüğü bir yer olarak tanımlanmaktadır (Soy, 2015).

Konutların boyutlarındaki büyüme, konut tiplerindeki gelişmelerle doğrudan ilişkilidir. Tek odalı konutlardan çok odalı konutlara geçişle birlikte sadece tek bir konut büyümekle kalmamış, tüm yerleşim alanı da bununla paralel olarak büyümüştür. MÖ. VII. yüzyılda yaygın olarak görülen dikdörtgen konut planı (insulae), mekânın daha ekonomik bir şekilde kullanılmasına ve daha yoğun organize edilmiş bir yerleşim sisteminin oluşmasına ön ayak olmuştur (Şekil 3) (Soy, 2015).

Şekil 3: Dikdörtgen Planlı Konutları (Insulae) Temsil Eden Bir Resim

Kaynak: www.khanacademy.org

Dikdörtgen konutlar (insulae), tipik olarak Olynthos'ta South Hill ve North Hill'de görülmektedir. South Hill, odaların düzensiz biçimde kümelenildiği ve caddelere açılan binalar şeklindedir. North Hill'de ise evlerin çoğunluğu onlu bloklar halindedir. Bu bloklar dar sokaklarla ayrılmıştır (Işık, 2008).

Antik Yunan kentlerinde konutlar mimari yönden genellikle sıradan ve basit yapılarıdır. Bu açıdan bakıldığında resmi yapılarla tezat oluşturmaktalardı. Bazı polislerde konutlar bir avluyla çevrelenmekteydi. Örneğin, Atina'daki konutlar tümüyle avlulu tipteydi (Atriumlu konutlar) ve dar sokaklardan konutlara giriş bu avlular sayesinde olmaktadır (Akarca, 1998; Özdeş, 1973). Bunun dışında Atina'daki konutlar açısından belirtilmesi gereken en önemli noktalardan biri, zengin sınıf ve yoksul sınıf mensuplarına ait konutların yan yana olmasıdır (Mumford, 2007).

4.4. Polislerin Nüfus Yapıları

Antik Yunan kentleri, sınıfsal bir toplum yapısı göstermektedir. Bu kentlerde yaşayanlar, tam anlamıyla hak sahibi olan özgür erkekler ve onlara bağlı kadın ve çocuklar, vatandaşlık haklarına sahip olmayan yabancılar ve kölelerdir (Işık, 2018; Soy, 2015). Fakat sınıfsal yapı konusunda bazı belirsizlikler bulunmaktadır. Örneğin; ünlü Yunan filozof Aristo'ya göre sadece yetişkin Yunan erkekler polis vatandaşıdır. Çocuklar, kadınlar, köleler ve yabancılar polis vatandaşı değildir. Aristo ayrıca, Antik Yunan kentlerinin orta sınıf oluşturamayacak kadar küçük olduğunu savunmuştur (Aydın, 2009). Homeros'a göre ise polisler iki ayrı sınıftan oluşmaktadır. Bunlar; savaşlarda öncü olan ve iktidarda nüfuz sahibi olan asiller ve sıradan insanlardır. Sıradan insanları, asillerin kiracı çiftçileri, köylüler, zanaatkarlar ve geçici işçiler teşkil etmektedir (Işık, 2008: 30). Coulanges (1980: 121), Antik Yunan'da farklı sınıfların arasında bazı durumlarda evliliklerin bile yasak olduğunu belirtmiştir (akt. Işık, 2008).

Antik Yunan kentlerinde kölelik hakkında bazı noktaların da belirtilmesi, nüfus yapısını açıklamak anlamında önem taşımaktadır. MÖ VII. yüzyılda kolonizasyon sayesinde Yunan ticareti geniş bir alana yayılmıştır. Bunun sonucunda Yunan işçiler büyük atölyelerdeki üretimlerde yetersiz kalmış ve iş gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç da para karşılığında kölelerin satın alınmasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Köleliğin temel kaynaklarının ise savaş, doğum ve korsanlık olduğu ortaya çıkmaktadır. Doğum faktörü, köle bir kadının çocuğunun da köle olmasıyla ön plana çıkmaktadır. Korsanlık faktöründe; korsanların baskın yaptıkları yerlerde yaşayan insanları köle olarak alıp satmaları söz konusudur. Bu tip kaynaklarla Antik Yunan kentlerine dahil olan köleler, sosyal ve ekonomik hayatın da ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Başlıca köle merkezleri ise Atina, Korinthos, Aigina ve Syrakusai'dir (Uslu, 2018).

Geç Kalkolitik Çağ'dan (MÖ 3500'lü yıllar) Geç Arkaik Dönem'e (MÖ 650'li yıllar) kadar Antik Yunan kentlerinin nüfusu ve yerleşim sayısının paralel olarak arttığı söylenebilir. Bu anlamda ön plana çıkan Antik Yunan kentleri; Aigina, Samos, Metapontum ve Atina'dır. Öyle ki Geç Arkaik Dönem boyunca bu kentlerin her birinde yaşayan ve sadece özgür insan sınıfında olan 40 ila 60 bin arasında nüfus bulunmaktadır (Hardal, 2016; Soy, 2015). Bu kentlerin arasında Atina hâkim kent (primate city) özelliğindedir ve nüfusu MÖ V. yüzyılda toplam 100 bin civarındadır (Mumford, 2007). Bununla birlikte, genel olarak bakıldığında çoğu Antik Yunan kentinde nüfusun pek fazla olmadığı görülmektedir. Diğer polislerin nüfuslarının ortalama 10 bin civarında olduğunu belirtmek mümkündür (Canatan, 2017; Hardal, 2016).

5. Sonuç

Günümüzde mekânsal örgütlenmenin en üst aşamasını temsil eden kentler, çoklu perspektifle incelenmesi gereken kompleks yapılardır. Kentlerin bu kompleks yapıları, geçmişten günümüze pek çok bilimin kentle içli dışlı olmasını ve bunun getirisi olarak çokça çalışmanın ortaya konmasını sağlamıştır. Kentleri en çok inceleyen bilimlerden biri de coğrafyadır. Coğrafyada yer alan bakış açılarından biri olan kentsel ekoloji aracılığıyla, insanlarla kentsel mekânların ilişkisini kendine has yöntemlerle incelemekte ve konuya dair farklı bir bakış açısı getirmektedir. Sözü edilen incelemeler, dünyanın farklı yerlerindeki ve farklı tarihsel süreçlerdeki kentlere yönelik olabilmektedir. Tarihsel süreç içerisindeki en önemli kent yapılanmalarından biri de Antik Yunanlarda ortaya çıkmıştır. Bu kentler, Avrupa'daki ilk kentleşme hareketlerinden birini temsil etmektedir ve Antik Yunan kültürünün en önemli parçalarından biri olan demokrasi, eşitlik ve özgürlük gibi kavramlarla karakterize olmaktadır. Bu denli öneme haiz olan Antik Yunan kentlerine dair, ilgili literatürde kentsel ekoloji perspektifli bir çalışma bulunmaması bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Bu çalışma da söz konusu eksikliği giderebilmek hedefiyle yapılmıştır.

Çalışmada, Antik Yunan kentlerinin (polis) daha çok tepe eteklerinde ve kıyılarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, Yunan anakarasının topografyasının engebeli olması ve bunun sonucunda insanların yaşamlarını her anlamda daha pratik bir biçimde sürdürebilecekleri alanları yerleşim yeri olarak seçmeleriyle ilişkilidir. Ayrıca, polislerin bağımsız birer kent-devlet olarak ortaya çıkmaları da sözü edilen engebeli topografiyle bağlantılıdır.

Antik Yunan kentlerinin cadde ve sokaklarında genellikle ızgara planlı yapının bulunduğu görülmektedir. Izgara planlı yapının Antik Yunan kentlerinde kullanılması tesadüfi değildir. Antik Yunan kültüründe önemli bir yeri bulunan demokrasi, eşitlik ve özgürlükle bağlantılı bir durum söz konusudur. Bunun nedeni, ızgara planının eşitlik, geometrik uyum ve rasyonellik üzerine kurulu olması ve aslında bu kavramları bir nevi temsil etmesidir (Işık, 2008).

Hippokrates'in "Hava, su ve mekânlar" adlı eseri, Antik Yunanların kent planlamasına etki etmiş ve bazı polislerin sokaklarının ve binalarının yüksek sıcaklardan etkilenmeyecek ve serin rüzgarları alacak biçimde dizayn edilmesini sağlamıştır (Mumford, 2007; Özdeş, 1973). Bununla birlikte, Antik Yunan kentlerinde kentsel çevrenin korunabilmesi için kritik bir öneme sahip sıhhi tesisat ve kanalizasyon sistemleri hususlarında büyük eksiklikler bulunduğunun ortaya çıkması, polislerin kentsel ekolojik yönünün problemlili olduğunu ve pek sürdürülebilir olmayan bir kent anlayışının varlığını göstermektedir.

Polislerdeki konutların farklı biçimlerde ve mekâna göre farklılaşan yoğunluklarda olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, konut sahiplerinin sınıfsal konumları, kent-devletlerin uyguladıkları siyaset, diğer toplumlarla ilişkiler, bölgelerin farklılaşabilen alt kültürleri gibi pek çok değişken sonucunda ortaya çıkmaktadır. Aslında Antik Roma'nın simgelerinden biri olan insulaenin Antik Yunan kentlerinde de görülmesi, bu iki toplum arasındaki etkileşimleri ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Antik Yunanlardaki kolonizasyon dönemi, bu toplumun Antik Roma ile etkileşimde bulunmasında önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bunun dışında, yine ızgara planda olduğu gibi insulaelerin eşitliğin bir simgesi olması da Antik Yunanların bu konut tipini kullanmalarında etkili olmuştur (Işık, 2008).

Antik Yunan kentlerinde genellikle sınıflara dayalı bir toplum yapısının egemen olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, sınıfsal yapının nasıl olduğu konusunda bazı belirsizlikler bulunmaktadır. Bir görüşe göre, sadece Yunan erkekler polis vatandaşlığına mensuptur. Onların eşleri ve çocukları bu hakka sahip değildir. Fakat bir diğer görüş ise Yunan erkeklerle birlikte onların eş ve çocuklarının da polis vatandaşlığına mensup olduğunu savunmaktadır. Bunun dışında, polislerdeki sosyal sınıfları asilzadeler-normal insanlar; Antik Yunan vatandaşları “hiçbir hakka sahip olmayan yabancılar-köleler” şeklinde ayıran çeşitli görüşler de bulunmaktadır. Dolayısıyla Antik Yunan kentlerinde sınıfsal bir toplumsal yapının mevcudiyeti aşikâr olmakla birlikte, bu yapının içeriği konusunda tartışmaların mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır. Fakat tüm Antik Yunan kentlerinde sınıf temelli toplum yapısının kent yapısında ön plana çıkmadığı görülmektedir. Eşit toplumsal sınıf anlayışının en fazla belirginleştiği kent Atina’dır. Atina’da farklı sınıflardan insanların ikamet ettikleri evlerin yan yana olması bu tezi desteklemektedir.

Bu çalışmada, Antik Yunan kentleri kentsel ekoloji çerçevesinden incelenmiştir. Bu nedenle dünya tarihinde büyük önem taşıyan Bizans, Osmanlı, Selçuklu, İnkâ, Maya, Mısır vb. kentlerinin kentsel ekolojinin çoklu perspektifiyle incelenmesi gerekmektedir. Bu durum, söz konusu mekânlardaki insanların kentsel mekânlarla ilişkilerinin ve kentlerin sürdürülebilirliğinin anlaşılmasını sağlamakla kalmayacak, bu alanlardaki tarihsel, sosyolojik, kültürel, siyasi ve ekonomik sistemlerin kentsel ekolojiyle etkileşiminin de açıklanmasına yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- Akarca, A. (1998). *Şehir ve savunması*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ancient Agora. (2019, 15 Mayıs). Erişim Adresi: <http://famouswonders.com/agora/>
- Antik Yunan dünyasının temeli “Polis”. (2019, 16 Mayıs). Erişim Adresi: <https://nereye.com.tr/antik-yunan-dunyasinin-temeli-polis/>
- Aydın, A. (2009). *Antik Yunan’da bilgi, siyaset, erdem ilişkileri: bilme biçimleri, varlık ve hafızadan siyasete* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Balcı, A. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bernard, P. (1982). An Ancient Greek City in Central Asia. *Scientific American*, 246 (1), 148-159.
- Canatan, K. (2017). Batı kenti. K. Alver (Ed.), *Kent sosyolojisi* içinde (ss. 79-98). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Cartledge, P. A. (1980). The peculiar position of Sparta in the development of the Greek City-State. *Proceedings of the Royal Irish Academy: Archaeology, Culture, History, Literature*, 80, 91-108.
- Çetinkaya, S. ve Aliğaoğlu, A. (2019). Roma kentlerinin kentsel ekoloji yönüyle değerlendirilmesi. II. *Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi, Eskişehir*.
- Demirci, A. (2014). Literatür taraması. Y. Arı, İ. Kaya (Ed.), *Coğrafyada araştırma yöntemleri* içinde (ss. 73-107). Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Demirci, M. (2017). İslam’da şehir ve şehrin sosyal dinamikleri. K. Alver (Ed.), *Kent sosyolojisi* içinde (ss. 55-78). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Doxiadis, C. A. (1972). Ancient Greek Settlements: second annual report. *Ekistics*, 33 (195). 76-89.
- Doxiadis, C. A. (1973). Ancient Greek Settlements: third report. *Ekistics*, 35 (206), 7-16
- Dünyanın açık hava müzesi Atina. (2019, 13 Mayıs). Erişim Adresi: <https://www.turna.com/blog/dunyanin-acikhava-muzesi-atina>
- Excavations of the Necropolis at Itanos, Crete, Greece. Greek civilisation, 4th-1st century BC. (2019, 15 Aralık). Erişim Adresi: <https://www.agefotostock.com/age/en/Stock-Images/Rights-Managed/DAE-BL034964>
- Hardal, E. (2016). *Antik Yunan’da demokrasinin ortaya çıkışı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal adalet ve şehir*. (M. Morali, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayım tarihi 1973).
- İlgar, İ. (2016). *Siyasal teolojiye giriş: Antik Yunan’da kutsal, siyasal ve felsefe* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Işık, E. Ö. (2008). *Theory and practice: Socio-political and philosophical dynamics in the evolution of the grid-plan in Ancient Greek cities* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Johnston, R.J., Gregory D., Pratt-Watts, M., (2001). *The dictionary of human geography*. Oxford: Blackwell.
- Karadağ, A. (2009). Kentsel ekoloji: kentsel çevre analizlerinde coğrafi yaklaşım. *Ege Coğrafya Dergisi*, 18(1-2), 31-47.
- Karadağ, A. ve Koçman A. (2007). Coğrafi çevre bileşenlerinin kentsel gelişim süreci üzerine etkileri: Ödemiş (İzmir) örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 16 (1-2), 3-16.
- Keskin, E. B. (2012). Sürdürülebilir kent kavramına farklı bir bakış: Yavaş şehirler (cittaslow). *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 8 (1), 81-99.
- Leitmann, J. (1999). *Sustaining cities: Environmental planning and management in urban design*, New York: McGraw-Hill Press.
- McDonnell, M. J. (2011). The history of urban ecology: an ecologist's perspective. J. Niemela, J. H. Breuste, T. Elmgvist, G. Guntenspergen, P. James and N. E. McIntyre (Ed.), *Urban ecology: patterns, processes and applications* içinde (5-13). Oxford: Oxford University Press.
- Mumford, L. (2007). *Tarih boyunca kent kökenleri, geçirdiği dönüşümler ve geleceği*. (G. Koca ve T. Tosun Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayım tarihi 1961).
- Özdeş, G. (1973). *Şehirciliğin evrimi*. Ankara: Ankara Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi- Zafer Mühendislik ve Mimarlık Yüksekokulu.
- Pacione, M. (2001). *Urban Geography (a global perspective)*. London: Routledge.
- Palabıyık, H. (2005). Sürdürülebilirlik ve yerel yönetimler: uygulanabilirliği ve ölçümü üzerine. H. Özgür ve M. Kösecik (Ed.) *Yerel yönetimler üzerine güncel yazılar-1: Reformiçinde* (ss. 611-627). Ankara: Nobel Yayınları.
- Pickett, S.T.A., Burch W.R., Dalton S.E., Foresman W.T., Grove J.M. and Rowntree R., (1997). A conceptual framework for the study of human ecosystems in urban areas. *Urban Ecosystems*, 1, 185-199.
- Roman domestic architecture (insula). (2019, 15 Mayıs). Erişim Adresi: <https://www.khanacademy.org/humanities/ancient-art-civilizations/roman/beginners-guide-rome/a/roman-domestic-architecture-insula>
- Rousset, D. (2013). Sacred property and public property in the Greek City. *The Journal of Hellenic Studies*, 133, 113-133
- Saunders, E. (1998). *Orientation and Greek Cities: Western Greek Orthogonal Cities of the Eighth through Fourth Centuries BC*
- Soy, H. B. (2015). *Antik Yunan kent-devleti "Polis" in özellikleri, ilgili araştırmalar ve Batı Anadolu'dan örnekler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- The Greek Grid Towns. (2019, 7 Mayıs). Erişim Adresi: <https://quadralectics.wordpress.com/4-representation/4-1-form/4-1-3-design-in-city-building/4-1-3-4-the-grid-model/4-1-3-4-2-the-greek-grid-towns/>
- Toynbee, A. (1967). Town-planning in the Ancient Greek World. *Ekistics*, 24 (145), 445-448.
- Tuna, K. (2017). Şehrin serüveni. K. Alver (Ed.), *Kent sosyolojisi* içinde (ss. 37-46). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Uğur, A., Aliağaoğlu, A. (2018). *Şehir coğrafyası*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Uslu, L. (2018). *Antik Yunan'da kadın betimlemeleri ve kadının sosyal statüsü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Wu, J. (2014). Urban ecology and sustainability: The state-of-the-science and future directions. *Landscape and Urban Planning*, 125, 209-221.